

CERTAMEN V.
Előadások a Magyar Tudomány Napján
az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában

CERTAMEN V.

ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNY NAPJÁN
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
I. SZAKOSZTÁLYÁBAN

Szerkesztette
EGYED EMESE, FEJÉR TAMÁS

Kolozsvár, 2018

A kötet megjelenését támogatták:

Szerkesztette: Egyed Emese, Fejér Tamás

© Szerzők, 2018

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület
Felelős kiadó: Bíró Annamária

A tanulmányok szövegét korrektúrázta: András Zselyke
Tördelőszerkesztő: Virág Péter
Borítóterv: Idea Plus

Nyomdai munkálatok: F&F Nyomda, Gyergyószentmiklós
Felelős vezető: Ámbrus Enikő

ISSN 2393 – 4328

TARTALOM

Bevezető	9
Introducere	
Introduction	
I. NYELV-, IRODALOM-, NÉPRAJZ-, ZENE- ÉS SZÍNHÁZTUDOMÁNY	
<i>Kolozsvár intézményei</i>	
SZEGEDI Éva	
Könyvkötők és könyvkereskedők a 19. századi Kolozsváron	13
Booksellers and Bookbinders in the 19 th Century Cluj	
Librari și legători de cărți în Clujul secolului al XIX-lea	
SÓFALVI Emese	
A kolozsvári Magyar Művészeti Intézet Zenei Fakultása (1948–1950)	21
The Musical Faculty of the Hungarian Art Institute (1948–1950)	
Facultatea de muzică al Institutului de Artă Maghiar din Cluj (1948–1950)	
<i>Kifejezésformák</i>	
PAP Levente	
A bűzös Piso – Támadási stratégia M. Tullius Cicero Piso ellen intézett invektívájában....	31
Stenchy Piso – An Accusation Strategy in M. T. Cicero's in Pisonem	
Piso puturosul – O strategie de acuzare în opera <i>Împotriva lui Piso</i> a lui M. T. Cicero	
TAR Gabriella Nóra	
<i>Temesvár 300</i> – Kézírtos dráma Temesvár 1716-os felszabadításáról	41
<i>Timișoara/Temesvár 300</i> – Drama Manuscript about The Siege of Timișoara from 1716	
<i>Timișoara 300</i> – Dramă în manuscris despre eliberarea Timișoarei în 1716	
BARTHA Katalin Ágnes	
Otthonteremtés a színészek körében (a 19. század utolsó harmadában).....	51
Home-Establishing among Actors in the Last Decades of the 19 th Century	
Spațiul domestic și profesiunea de actori în a doua parte a secolului XIX-lea	
KERESKÉNYI Sándor	
Ady Endre és a magyar modernitás	69
Endre Ady and the Hungarian Modernity	
Ady Endre și modernitatea maghiară	
BORGOS Anna	
Pszichoanalitikus énirodalmak, irodalmi önanalízisek.....	79
Psychoanalytic Auto-Fictions and Literary Self-Analyses	
Literaturi psihoanalitice ale eului, self-analize literare	

TAPODI Zsuzsa

- Nyomozás a múlt után – megelevenedő képek, látomások.....93
In Pursuit of the Past – Images Revived
Pe urmele trecutului – imagini reînviat

T. SZABÓ Csilla

- Újvári Anna népi költő írásszokásai és nyelvhasználata.....111
The Habits of Writing and Parlance of the Populist Poet, Újvári Anna
Scrisul și limbajul personal scris, ca mijloc de exprimare în poezia autoarei-naive, Újvári Anna

Kapcsolatok, kontrasztok

CSATA Adél

18. századi erdélyi magyar és román értelmiségiek kapcsolatáról. A budai Egyetemi
Nyomda kiadványainak szerepe a románok identitásának erősödésében 123
Despre relațiile intelectualilor maghiari și români din Transilvania, în secolul al XVIII-lea. Rolul
publicațiilor Tipografiei Universitare de la Buda în întărirea identității naționale a românilor
The Role of Publications at University Press from Buda in the Strengthening Identity of
Romanian Citizens

VARGA P. Ildikó

- Vikár Béla szerepe a magyar–finn kapcsolatokban.....137
Béla Vikár's Role in the Cultural Relations between Hungary and Finland
Rolul lui Vikár Béla în relațiile între Ungaria și Finlanda

BENŐ Attila

- Fordítási hiedelmek.....145
Myths about Translation
Mituri despre traducere

II. TÖRTÉNELEM

SÓFALVI András

- Királykő vára 153
King's Stone Castle
Cetatea piatra craiului

DÁNÉ Veronka

- A kancellár másik élete. Kovacsóczy István pályájának első szakasza 161
The Chancellor's Other Life. The Early Period of István Kovacsóczy's Political Career
Cealtă viață a cancelarului. Prima etapă a carierei lui István Kovacsóczy

JENEY-TÓTH Annamária

- Vázlat az udvari karrierekről a Rákócziak udvarából: konyhamester és a konyhai
személyzet 173
Careers in the Court of the Rákóczi: the Chef and the Staff of the Kitchen
Carriere din curtea principilor Gheorghe Rákóczi I. și II.: maestrul bucătar și personalul de
bucătărie

SÜTŐ Kálmán Zsolt	
Sertéstartás, sertéshúsfogyasztás Nagybányán a 17–19. században	195
Pig Farming and Pork Consumption in Baia Mare (Nagybánya) between the 17 th and the 19 th Centuries	
Creșterea porcilor și consumul de carne de porc în Baia Mare în sec. XVII–XIX	
HERMANN Gusztáv Mihály	
Szigethi Gyula Mihály és a székely eredetkérdés	207
Gyula Mihály Szigethi and the Issue of the Szeklers' Origins	
Gyula Mihály Szigethi și problema originii secuilor	
KOLUMBÁN Zsuzsánna	
Házasság vagy együttélés? Néhány gondolat az 1895 előtti vadházassági kapcsolatokról Udvarhely vármegyében.....	217
Marriage or Concubinage? Some Ideas Regarding the Presence of Concubinage Relationships in Odorhei County Prior the Year 1895	
Căsătorie sau concubinaj? Câteva idei privind relațiile de concubinaj în comitatul Odorhei înainte de anul 1895	
PAKOT Levente	
Gazdasági stressz és gyermekhalandóság székelyföldi falvakban, 1840–1914	231
Short-Term Economic Stress and Child Mortality in Rural Szeklerland, 1840–1910	
Insecuritate economică și mortalitatea copiilor în Ținutul Secuiesc, 1840–1910	
SÁRÁNDI Tamás	
Székelyföld önellátása a két világháború közti romániai magyar közgazdasági gondolkodásban.....	247
Szeklerland's Self-Sufficiency in Interwar Hungarian Economic Thought	
Autoaprovizionarea secuimii în gândirea economică maghiară interbelică	
GIDÓ Csaba	
A magyar kormány és a helyi politikai elit vasútfejlesztési elképzelései Székelyföldön 1940–1944 között	263
The Plans of the Hungarian Government and the Local Political Elite for the Development of the Railway Infrastructure in Szeklerland between 1940 and 1944	
Planurile guvernului maghiar și ale elitei politice locale privind dezvoltarea infrastructurii căilor ferate în Secuime între 1940 și 1944	
BOTH Noémi Zsuzsanna	
„A székelyek múltjának marxista feltárásáért”. Programadó írások a szocializmus időszakából.....	271
“For a Marxist Szekler History”. Programmatic Writings from Socialist Era	
„Pentru o istorie marxistă a secuilor”. Scrieri programatice din perioada socialistă	
Rövidítésjegyzék.....	282
Abbreviations	
Abrevieri	

Mutatók.....	283
Indexes	
Indice	
Képmelléklet.....	307
Illustrations	
Ilustrații	

KIRÁLYKŐ VÁRA**

Kulcsszavak: *Királykő, határvár, német lovagrend, nyílhegyek*

Nevezett várunk a Töröcsvári-hágó havasalföldi oldalán, a történelmi határtól délre mintegy másfél kilométerre állt az Erdélybe vezető útvonal mentén, a Vár-patak völgye fölötti szikla-ormon. A mai Podu Dâmboviței (Argeș megye) település határában található várrom Cetatea Oratea vagy Cetatea Neamțului néven ismert, a vár és helyének emléke viszont az újkorra kikopott a magyar történeti hagyományból. Olyannyira, hogy a felkutatására indult Orbán Balázs a Kárpát-kanyarban, a Tatárhavas-hágón kereste és a Királyhegy közelében található vármaradványokkal azonosította Királykő várát.¹

A vár elnevezése és a Töröcsvári-átjárótól nyugatra magasodó Királykő-havas között egyértelmű ok-okozati összefüggés áll fenn, azt viszont már nehezen tudja kimutatni a történettudomány, hogy melyik középkori magyar uralkodó személyében kell keresnünk a vár és a hegység névadó őst. Tény, hogy a töröcsvári átkelőt évszázadokon keresztül Király útjának hívták, ez a megnevezés a 16–17. századi forrásokban többször előfordul.² A magyar vár köznév -d képzős alakjából ('várad') kialakult Oratea névformával a 15–16. század fordulóján találkozunk először: Havasalföld vajdája, Radu cel Mare egy oklevélben arra kérte a brassóiakat, hogy az „Orății” hídjainál elfogott embereit bocsássák szabadon.³ Valószínű, ám korántsem bizonyos azonban, hogy a megnevezés mögött a királykői vár lappang, ugyanis a helynév gyakori a Kárpátokon kívül, Mikecs László több mint fél tucat előfordulását jegyezte fel a Havasalföldön 1845-ig fennálló Székely megye területén.⁴ (A Tömösi-szoros havasalföldi oldalán, Posada település fölött, a Prahova folyóba ömlő Orății patak szintén egy fontos, Erdélyt Havasalfölddel összekötő utat keresztez.)

Királykő vára a középkori írott forrásokban viszonylag későn jelenik meg, a fennmaradt oklevelek a 15. század elejétől emlegetik az erősséget (a magyar megnevezés mellett a német

* SÓFALVI András (1973), PhD, régész, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely.
E-mail: sofalvi@hotmail.com

** A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj BO/00303/15/2 sz. pályázatának támogatásával készült.

- 1 Lásd ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természettudományi és néprajzi szempontból*. VI. Bp., 1873. 77–80.
- 2 1533: „*via publica ac regia Terch*”. *Székely oklevéltár*. V. (1296–1603). Szerk. SZÁDECZKY Kardoss Lajos. Kvár, 1896. 52; 1611: „*a Király-után Rakat felől*”. *Hídvégi Mikó Ferencz históriája (1594–1613)* = *Gr. Illésházy István nádor följegyzései (1592–1603) és Hídvégi Mikó Ferencz históriája (1594–1613)*. Közli KAZINCZY Gábor. Pest, 1863 (Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. VII). 198–199.
- 3 IOAN BOGDAN: *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV. și XVI.* I. 1413–1508. Buc., 1905. 228.
- 4 MIKECS László: *A Kárpátokon túli magyarság = Magyarok és románok*. I. Szerk. DEÉR József–GÁLDI László. Teleki Intézet, Bp., 1943 (A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve 1943). 455.

Königstein, illetve a latin *Lapis Regis* szintén előfordul). A Luxemburgi Zsigmond elleni felkelés idején a várat a pártütők táborához tartozó királykői várnagy, Tuzsoni Bolgár Miklós tartotta kezében, aki végül azt 1404. március 22-én adta fel.⁵ 1427-ben Zsigmond király a vár alatt keltezett oklevelet.⁶ 1435-től van az első adat arra, hogy e távoli erődítmény a székely ispáni honor tartozéka; ekkor Kusalyi Jakcs Mihály székely ispán puskaport kért a brassóiaktól Töröcsvár és Királykő várnagyai részére.⁷ 1443-ban a várat Hunyadi János és Újlaki Miklós székely ispánok birtokai közt találjuk. Ők megújították a Havasalfölddel kereskedő brassóiak és a barcaságiak kiváltságait, szabályozva a vámtételeket, és megparancsolták a töröcsvári és királykői várnagyoknak („*vobis castellanis nostris castrorum Therz et Keralkew*”), hogy e szabadságjogokat tartsák tiszteletben.⁸ A várat 1457-ben a Hunyadiak kezén lévő királyi várak közt sorolták fel.⁹ 1460. június 3-án Mátyás király megparancsolta Brassó városának, hogy Törcs, Királykő és Hőltővény várakba szállítson száz aranyforint értékben élelmiszert, mivel azok a korábbi székely ispánok hanyagsága miatt ellátás nélkül maradtak.¹⁰ Felsorolásunk – szolgáljon egy régész mentségéül – kimerül a középkori oklevéltárakban közzétett dokumentumok áttekintésében, továbbá Engel Pál nagyszabású világi archontológiájának felső időhatárával, valamint Kordé Zoltánnak a székely ispáni méltóság történetét taglaló disszertációja korszakhatárával. Az idézett forrásokból két alapvető észrevétel adódik. Királykő várát mint a dél-, délkelet-erdélyi határvédelem egyik kulcsfontosságú erődítményét 1435-től a székely ispánok kezén találjuk. A számba vett források szinte kivétel nélkül együtt emlegetik a királykői várat Töröcs várával, sőt egy 1535-ben kelt számadáskönyvi bejegyzés pontosít a vár lokalizálásában, földrajzilag Töröcsvár „föle”, azaz egy jól ismert határváron kívül helyezve azt („*pro praeparatione pontis olim Lapidis Regis dictae in Alpibus, supra castrum Therwcz existentem*”).¹¹ E perdöntőnek minősülő bizonyíték és az alapján, hogy a két vár lényegében a Töröcsvári-hágó végpontjain található, sikerült Engel Pálnak kétséget kizáróan azonosítania az írott forrásokban megjelenő erősséget a Királykő havasának lábainál fekvő várrommal.¹² A királykői vár régészeti kutatásában részt vevő Gheorghe I. Cantacuzino román régész Walter Horwath szász történész nyomán szintén erre a felismerésre jutott.¹³

Lássuk közelebbről a várat és környezetét! A déli irányba kinyíló völgyre (Valea Orăi) néző vár alaprajza szabálytalan rombusz alakú, észak–dél irányban mért hossza 30 m, kelet–nyugati irányú tengelye pedig mintegy 20 m. A durván megmunkált mészkőtömbökből bar-

5 ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I. História–MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1996 (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 5). 341.

6 „*Datum sub castello nostro Kiralku vocato*”. Lásd KORDÉ Zoltán: *A székely ispáni méltóság története a kezdetektől 1467-ig*. PhD-értekezés (Kézirat). Debrecen, 2003. 29.

7 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I–VII (1191–1486). Hrsg. Franz ZIMMERMANN–Carl WERNER–Georg MÜLLER–Gustav GÜNDISCH–Herta GÜNDISCH–Gernot NUSSBÄCHER–Konrad G. GÜNDISCH. Verein für Siebenbürgische Landeskunde–Verlag der Rumänischen Akademie, Hermannstadt–Buk., 1892–1991 (a továbbiakban Ub). IV. 579; KORDÉ: i. m. 29.

8 Ub V. 106–107; KORDÉ: i. m. 35.

9 ENGEL: i. m. 341.

10 KORDÉ: i. m. 43.

11 *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt*. II. Rechnungen aus 1526–1540. Kronstadt, 1889 (Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen). 323.

12 ENGEL: i. m. 341.

13 Gh. I. CANTACUZINO: *Cetăți medievale din Țara Românească (sec. XIII–XVI)*. Buc., 1981. 130.

nássárga, apró kavicsos, mészrögös habarcsba rakott falak 4–5 m magasban állnak ma a déli és keleti oldalakon (falvastagság: 2,60 m). Az erősen meredek, sziklás nyugati oldalon falnak nincsen nyoma, a falazat északnyugati és délnyugati sarka lekerekített. A keleti oldalon félkör alakban a várbelső felé nyitott torony ugrik ki a falazatból, azzal szerves egységet alkotva (nyílászáróssága 3,60 m). A romos állapotú faltorony falszövetében a délkeleti oldalon utólag elfalazott ablak- vagy lőrésnyílás fedezhető fel (belső magassága meghaladja az 1 m-t, szélessége 70–80 cm). Délen, a délkeleti saroktól egyharmadnyi hosszúság után a fal 0,80 m kiugrással megvastagodik.

A vár területén két szögletes formájú, sziklába véssett objektum ismerhető fel, kőépületnek nem maradt nyoma. Az erősséget északkeletről indulva, majd ívelten a keleti oldalon folytatódva, sziklába ásott szárazárok határolja, melynek szélessége 7–8 m, mélysége 1,5–2 m. A vár délkeleti sarkától az árok tovább folytatódik délnyugati irányban egészen a meredek sziklaperemig; az árok fölött feltehetően felvonóhíd vezetett át a vár déli oldalán kialakított, sziklába véssett útra, amelyen a bejáratot lehetett megközelíteni.

A Hosszúmező (Câmpulung, Argeș megye) felől Töröcsvárra tartó, Havasalföldről Erdélybe érő útvonal a vár nyugati oldalán, annak kimagasló sziklája alatt 35–40 m-rel kapaszkodott fel, az út sziklába mélyedő nyomvonala máig jól követhető (bevagódó keréknyomok). Valahol emellett kellett állnia annak a középkori vámhelynek, amelynek felügyeletét és ellenőrzését a vár látta el.

Királykő várának területén archeológiai jellegű kutatás először 1905-ben folyt Grigore Tocilescu régész kezdeményezésére. A mai szemmel nézve meglehetősen szakszerűtlen módszerekkel végzett feltárás során alaposan megbolygatták az erősség belső területét és annak sztratifráciáját, a felszínre került leletek pedig kontextus nélkül kerültek begyűjtésre.¹⁴ Már ekkor nagy mennyiségű fémtárgy: vas nyílcsúcsok (egy részük a vár délkeleti, belső oldalán feltárt, elszenesedett gerendák maradványaiba szorulva látott napvilágot), vasékek, kardtörédek, patkók, sarkantyúk, csatok, kések, szögek kerültek elő, továbbá néhány kő ágyúgolyó, valamint kerámia- és kályhacsempe(?)-darabok. Az északkeleti oldalon napvilágra bukkant, sziklába ásott, kör alakú, homokkőből falazott, alján agyagréteggel ledöngölt ciszterna (mélysége 5,35 m, átmérője 3,40 m) – melynek szűk, összeholtzott szájnnyílást képeztek ki – a '70-es évekre nagyrészt elpusztult. Nyomtalanul eltűnt azóta az a falrészlet is, melyet a váron kívül, a déli oldalon található sziklaplatón emeltek (feltehetően a bejárat fedezésére).

Újabb feltárásokra 1968–1969-ben és 1971-ben került sor bukaresti és pitești-i intézmények együttműködésével, Alexandrina D. Alexandrescu régész irányításával.¹⁵ Mindezek során leírások születtek a falak szerkezetét, építési technikáját és a bejárat elhelyezkedését illetően, valamint a várbelsőben észlelt jelenségekről stb. Az emleken jellegű falazatot a letisztított sziklára emelték, előtte a felszínt elegyengették. A megfigyelések szerint a várba vezető

14 A közöletlen ásítás eredményeiről (kéziratok jegyzetek a Román Tudományos Akadémia bukaresti könyvtárában, Ms. 5137) Gh. I. Cantacuzino könyvéből tájékozódhatunk. Lásd CANTACUZINO: *i. m.* 120–124.

15 Az ásítás a bukaresti Régészeti Intézet (Institutul de Arheologie), a Történeti Múzeum (Muzeul de Istorie), a Hadtörténeti Múzeum (Muzeul Militar Central), a Műemlékek Igazgatósága (Direcția Monumentelor Istorice), és a Pitești-i Múzeum (Muzeul Județean Argeș) együttműködésével folyt (az ásításvezető mellett részt vevő régészek: Anca Păunescu, Gh. I. Cantacuzino, Lucian Chițescu, Spiridon Cristoea).

bejáratot a déli oldalon alakították ki, a délkeleti sarok belső oldalától mintegy 4 m-re (a fal-kiugrásnak megfelelő helyen) – a faszerkezet nyomai a sziklafelszíntől 1 m magasságban, 2 m szélességben voltak megfoghatók. Az újabb leletek nagyrészt másodlagos helyzetből kerültek elő a vár belső területén, illetve a várárokban: további nagy mennyiségű fémtárgy (a néhány soros előzetes közlemény 200 darab fölötti /!/ nyílcsúcsot említ¹⁶), középkori, a 14. század második felétől keltezhető kerámiatöredékek és két havasalföldi pénzérme (Mircea cel Bătrân veretei) a sziklafelszín fölötti földrétegből¹⁷ (a megyei repertórium ezeken kívül további négy darab 14–15. századi havasalföldi pénzérméről tesz említést).¹⁸ A régészeti leletek tanúsága szerint a vár a 16. századig volt használatban.

Az ásatás tudományos igényű közlése elmaradt, így a feltárási eredményeket röviden taglaló könyvfejezet nélkül középkori régészetünk szegényebb volna egy várral. Ugyanakkor nem először fordul elő a régészet-kelet-, délkelet-európai történetében, hogy az ásatási rajzok, fényképek és a leletanyag teljesen publikálatlanok maradtak. Sajnos, a dokumentációt és a kerámialeleteket a mai napig nem sikerült megtalálni a kutatásokban részt vett intézmények archívumában/gyűjteményében, mindössze a pitești-i múzeumban leltárba vett fémtárgyak tanulmányozására volt lehetőségem a közelmúltban.¹⁹ Dokumentálódásom során 206 fémleletet tudtam azonosítani a királykői vár 1968–1969. évi ásatásaiból, egy-két lelet kivételével ezek mind vasból kovácsolt fegyverek és használati eszközök, tárgyak (nyílcsúcsok, kardkoppatók, patkók, sarlók, kések, olló, tűk, csat, szögek, kapcsok).²⁰ A tanulmányozott 40 darab, íjhoz, illetve számszeríjhoz való nyílhegyek közt az előbbieket sorában nyéltűskés és nyélcsöves, rombikus, deltoid, levél formájú és szakállas, illetve háromélű típus egyaránt előfordul, melyek a többi fémanyaggal együtt jelentős részben a 14–15. századra keltezhető tárgytípusokat képviselnek, megerősítve a feltárást végző régészek megállapítását a vár építésére és működésére nézve.

A történeti források és a tanulmányozott régészeti leletek, valamint a topográfiai megfigyelések alapján kísérletet tehetünk a királykői vár építéstörténetének feltárására és funkciójának meghatározására. A várhely földrajzi pozíciója a Töröcsvári-hágó bejáratánál nem hagy kétséget afelől, hogy az a délről, azaz Havasalföldről Erdélybe tartó katonai-kereskedelmi forgalmat volt hivatott ellenőrizni. Az is megállapítható, hogy az előretolt helyőrség a középkori Magyar Királyság hegyeken túli megfigyelőállása volt, és nem a havasalföldi vajdák építették. A források tanúsága szerint vám is működött a várban vagy a vár alatt. A közeli Rukkoron (Rucăr, Argeș megye) állt a havasalföldi vám.²¹ Királykő várának létesítése összefügghet az erdélyi telepések Árpád-kor végétől kimutatható havasalföldi megjelenésével és terjeszkedésével (Câmpulung, Curtea de Argeș), melynek egyik legékezebb bizonyítéka a

16 Studii și Cercetări de Istorie Veche 21(1970). nr. 3. 516. Vö. CANTACUZINO: *i. m.* 124.

17 Studii și Cercetări de Istorie Veche 20(1969). nr. 3. 497.

18 Dragoș MĂNDESCU–Ion DUMITRESCU–Marius PĂDURARU: *Repertoriul arheologic al județului Argeș*. Brăila, 2014. 146.

19 A leletek tanulmányozásáért Dragoș Măndescu régésznek tartozom köszönettel, aki önzetlenül rendelkezésemre bocsátotta a királykői várnak az intézményben őrzött leletanyagát, és lehetővé tette közlésüket.

20 A múzeum gyűjteménye a leltárkönyv szerint 249 fémből készített régészeti leletet őriz a várból, ebből 74 nyílhegy és/vagy számszeríjhoz való kovácsolt hegyként van nyilvántartva (l. sz.: 570–612, 1290–1486).

21 CANTACUZINO: *i. m.* 126.

Hosszúmezőn talált, Lőrinc ispán (*comes Laurentius de Longo Campo*) 1300 körülre datált sírköve.²² A havasalföldi vajdaság megalapításával Királykő vára túlságosan ki volt téve a közeli Câmpulungon székelő román vajdák támadásainak. Küküllői János krónikájában azt találjuk, hogy Nagy Lajos király „a havasalföldi határnál az igen erős Törcs-várat építette fel, és fegyveres hadinépkel, angol könnyű fegyverzetűekkel és számszerítjásokkal erősítette meg a várörséget”.²³ Törcsvár 1377-ben elkezdett építéskor a király megígérte Brassó városának, hogy a rukkori vámot Törcsvárra fogja áthelyeztetni – az oklevél e részlete közvetett tanúsága a vámot felügyelő királykői vár létének.²⁴ A kulcsfontosságú helyen álló erősséget a régészeti leletek tanúsága szerint komoly ostromok érték, és nem kizárt, hogy időszakonként havasalföldi kézre került a 14–15. században. Az Oszmán Birodalom megjelenése, majd nyomasztó katonai jelenléte és támadásai a térségben a 15. századtól Erdélyt sem kímélték, ugyanakkor a mohácsi csata és következményei egyre kevésbé tették lehetővé egy ilyen exponált, „végeken túli vár” fenntartását, és már kísérlet sem történt a vár hadászati korszerűsítésére a 16. században. A század közepén Erdélynek Habsburg-tartománnyá való átalakítására kiküldött királyi biztosok 1551–1553 között végzett előkészítő tevékenysége – mely több határszéli vár és város megerősítését érintette – nem foglalkozott a királykői várral.²⁵ Az Erdélyi Fejedelemség megszületése körüli nehéz évtizedekben az erősség feltehetően kikerült az erdélyi politika hatósugarából, és az aktív katonai védelem a továbbiakban teljesen Törcsvárra tevődött át.

Tanulmányom végéhez közeledve egy vargabetűvel visszatérnék a királykői vár kezdetének kérdéséhez. Noha a kutatók többsége az elmúlt évtizedekben leszámolt a lehetőséggel, e sorok írója mégis veszi a bátorságot arra, hogy Királykő várát visszaemlje a német lovagrendi várak közé, melyek azonosítása körül máig sok a bizonytalanság. Mint a korabeli oklevelekből megtudjuk, 1211-ben II. András magyar király a Szentföldön működő Szűz Mária-ispotály keresztes lovagjainak adományozta a Barcaságot, azzal a céllal, hogy országát gyarapítsák és a kunok ellen védelmezzék. A német lovagrend hamarosan földvárakat, majd kővárakat emelt területén, melyekből egy a hegyeken kívül épült. Mivel a lovagok egyre kevésbé tartották magukat a királlyal kötött egyezményhez, II. András elvette, majd rövidesen (1222-ben) visszaadta a lovagok erdélyi birtokait, és további havasokon túli területeket adományozott nekik, ahol ők újabb várat építettek (*castrum munitissimum ultra montes nivium*), mely sikerrel állt ellen a kunok ostromának.²⁶ 1225-ben a király személyesen vezetett hadat a lovagok ellen, a havasokon túl épített várukat elfoglalta, és a lovagrendet véglegesen kiűzte a Magyar Királyságból.²⁷

22 E. LĂZĂRESCU: *Despre piatra de mormânt a comitelui Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*. Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 4(1975). nr. 1–2. 109–126.

23 Idézet a Thuróczy-krónikában fennmaradt szövegvariánsból. THURÓCZY János: *A magyarok krónikája*. Ford. HORVÁTH János. Európa, Bp., 1980. 262.

24 Ub II. 480.

25 OBORNI Teréz: *Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552–1556*. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, Bp., 2002 (Fons Könyvek 1). 147–243. Lásd még BARABÁS Samu: *Erdély történetére vonatkozó regeszták*. Történelmi Tár 1891. I. közl. 431–432; II. közl. 645–659; 1892. III. közl. 143–158.

26 *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. I. 1023–1300. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közlést teszi JAKÓ Zsigmond. Akadémiai, Bp., 1997 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 26). 161. sz.

27 Uo. 135. sz.

A Kárpát-kanyarban található középkori vármaradványok topográfiájának tanulmányozása közben jutottam arra a felismerésre, hogy Királykő vára az egyetlen olyan – romjaiban fennmaradt – erősség, amelyre ráillik a német lovagrend havasokon túl épített várának képe. A nem előzmények nélküli feltevést²⁸ viszont éppen a régészeti feltárások cáfolták meg. Azonban ismervé a vár régészeti kutatástörténetét, csak fenntartásokkal tudjuk elfogadni az erősség létrejöttére, építésére vonatkozó megállapításokat, ugyanis az 1968-ban elkezdett feltárások már nem találtak intakt rétegeket a várbán, és lényegében csupán az 1905-ben kiszórt leleteket tudták begyűjteni. Minden jel arra vall, hogy ezek egy részét ráadásul kiselejtezték, és a megmaradt kerámialeletek valahol lappanganak, vagy elpusztultak. A jelentős mennyiségű fegyverlelet (főként nyílcsúcsok) elsődleges tipológiai vizsgálata és elemzése alapján már előzetesen megállapítható, hogy a legkorábbi darabok (rombikus formájú és rövid vágóélű szakállas nyílhegyek) nem zárják ki a várépítés 14. századnál korábbi keltezésének lehetőségét. Mindemellett, a keleti oldalon emelt félköríves faltorony véleményem szerint eredetileg a kápolna szerepét is betölthette a várbán, délkeleti oldalán elfalazott ablak/lőrés nyomaival. A vár alaprajzában vizsgálata nem nyújt biztos fogódzót e tekintetben, ugyanis a német lovagrend várépítészetére jellemző sajátosságok csak később, a Baltikumban alakultak ki.

Királykő vára több szempontból figyelemre érdemes, és sajnos a méltatlanul elfelejtett váraink közé tartozik. Egyike azon előretolt helyőrségeknek, melyek a Magyar Királyság középkori expanziójának idején a Kárpátok külső oldalán épültek. Építéstörténete ma még jó részét feltáratlan, leletei közöletlenek. Rövid tanulmányomban egy fehér folt kiszínezésére tettem kísérletet, többek közt újraelemezve a lovagrendi építés lehetőségét.

KING'S STONE CASTLE

Keywords: *King's Stone, border castle, Teutonic Order, arrowheads*

The King's Stone Castle (known by the resident population as 'Oratea') is situated under the mountain with the same name near the exit of the road that leads from the Bran Pass to Muntenia in the outskirts of Podu Dâmboviței village (Argeș county).

The castle, mentioned for the first time at the beginning of the 15th century as a royal fortification, after several decades came into the possession of Szekler comes. According to the historical documents it was used till the 16th century, fact proved by the results of archaeological researches made between 1968–1969 and 1971, too. The archaeological finds coming out from secondary position and kept today in the collection of Argeș County Museum (Pitești town) are composed of iron objects, with a significant number of arms (for instance 40 arrowheads), confirming the assaults suffered by the castle in the 14–15th centuries.

The fortification's dimensions are very modest, having a layout of an irregular rhombus form with a semicircle tower on the eastern side and encircled by a ditch dug into the stone on the eastern side. The entrance of the castle was established on the southern side; two spaces dug into the stone were discovered inside the castle.

28 A nézet egyik legelső képviselője a szász Walter Horwath volt. Lásd W. HORWATH: *Die Burg bei Rucăr. Die Erbauung der Burg = Das Burzenland IV/1. Die Dörfer des Burzenlandes*. Hrsg. E. JEKELIUS. Burzenländer Sächsisches Museum, Kronstadt, 1929. 56–62.

By the analysis of the topographical position of the castle we can draw the theory that King's Stone Castle is the only fortification outside the Carpathian Mountains known today which corresponds with the contemporary descriptions referring to the fortification built by the Teutonic Order. This theory isn't excluded from archaeological point of view either; as certain early type arrowheads (with rhombus and barbed forms) could confirm our opinion.

CETATEA PIATRA CRAIULUI

Cuvinte-cheie: *Piatra Craiului, cetate de graniță, Ordinul Teutonic, vârfuri de săgeată*

Cetatea Piatra Craiului (cunoscută de localnici sub numele de Oratea) se află la poalele muntelui cu același nume, la ieșirea drumului din pasul Bran spre Muntenia, în hotarul satului Podu Dâmboviței (jud. Argeș).

Menționată în izvoarele istorice de la începutul secolului al XV-lea ca cetate regală, după câteva decenii fortificația ajunge în posesia comitelui secuilor. Documentele istorice atestă faptul că cetatea era folosită până în secolul al XVI-lea, fapt relevat și de rezultatele cercetărilor arheologice efectuate în anii 1968–1969 și 1971. Materialul arheologic provenit din poziții secundare și păstrat în colecția Muzeului Județean Argeș (Pitești) este format din obiecte de fier, dintre care un număr însemnat de arme (de ex. 40 vârfuri de săgeți) mărturisesc asediile suferite în cursul secolelor XIV–XV.

Fortificația are dimensiuni destul de modeste, având un plan romboidal neregulat; are un turn semi-circular pe partea estică, fiind înconjurat dinspre est cu un șanț săpat în stâncă. Accesul în cetate era posibil pe latura din sud. În interiorul cetății au fost observate două încăperi săpate în stâncă, respectiv o cisternă.

În urma analizei amplasării și topografiei cetății se poate lansa ipoteza conform căreia cetatea Piatra Craiului este singura fortificație cunoscută în zilele noastre care corespunde cu descrierea cetății ridicate de Ordinul Teutonic în exteriorul Munților Carpați. Ipoteză noastră poate fi sprijinită și de argumente arheologice, anume de vârfurile de săgeți timpurii cu forme romboidale și cu barbă descoperite în urma săpăturilor de la Piatra Craiului.

KÉPJEGYZÉK/LIST OF ILLUSTRATIONS/LISTA ILUSTRĂȚIILOR

1. A Törcsvári-hágó délről, Királykő várának sziklaormával (a szerző felvétele)/Bran Pass from the south, with the rock of King's Stone Castle (photo taken by the author)/Pasul Bran dinspre sud, cu stâncă cetății Piatra Craiului (fotografia autorului)
2. Királykő várának romjai délkeletről (a szerző felvétele)/Ruins of the King's Stone Castle from the south-east (photo taken by the author)/Ruinele cetății Piatra Craiului dinspre sud-est (fotografia autorului)
3. A faltorony délkeleti oldalán elfalazott nyílás belülről (a szerző felvétele)/Opening blocked at the south-east side of the semicircle tower from inside (photo taken by the author)/Deschidere zidită pe latura sud-estică a turnului semicircular dinspre interior (fotografia autorului)
4. A vártól nyugatra haladó út nyomvonal a sziklafelszínen (a szerző felvétele)/The road westward from the castle on the rock surface (photo taken by the author)/Traseul drumului aflat la vest de cetate pe suprafața stâncii (fotografia autorului)
5. Királykő várának alaprajza (KARCZAG ÁKOS–SZABÓ TIBOR: *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei. Várak, várkastélyok, városfalak, templomvárak, barlangvárak, sáncok, erődítmények a bonfoglalástól a 19. század végéig*. Bp., 2012. c. műve nyomán)/The ground plan of the King's Stone Castle (by the volume KARCZAG ÁKOS–SZABÓ TIBOR: *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei. Várak, várkastélyok,*

- városfalak, templomvárak, barlangvárak, sáncok, erődítmények a honfoglalástól a 19. század végéig.* Bp., 2012.)/Planul cetății Piatra Craiului (după volumul KARCZAG Ákos–SZABÓ Tibor: *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei. Várak, várkastélyok, városfalak, templomvárak, barlangvárak, sáncok, erődítmények a honfoglalástól a 19. század végéig.* Bp., 2012.)
6. Királykő vára az I. katonai felmérésen (I. katonai felmérés. Erdély. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára, Bp., Jelz.: B IXa 1123. Lépték: 1:28.800)/King's Stone Castle on the military survey I. (Military Survey I. Transylvania. Institute and Military Museum in Budapest. Score: B IXa 1123. Scale: 1:28.800)/Piatra Craiului pe harta militară I. (Harta militară I. Transilvania. Institutul și Muzeul Militar din Budapesta. Cota: B IXa 1123. Scara: 1:28.800)
  7. a–c. Nyílhegytípusok a királykői vár 1968–1969. évi feltárásairól (a szerző felvételei)/Arrowhead types coming from King's Stone Castle excavations, 1968–1969 (photos taken by the author)/Tipuri de vărfuri de săgeți descoperite în urma săpăturilor arheologice de la cetatea Piatra Craiului din anii 1968–1969 (fotografiile autorului)

KÉPMELLÉKLET

SÓFALVI ANDRÁS

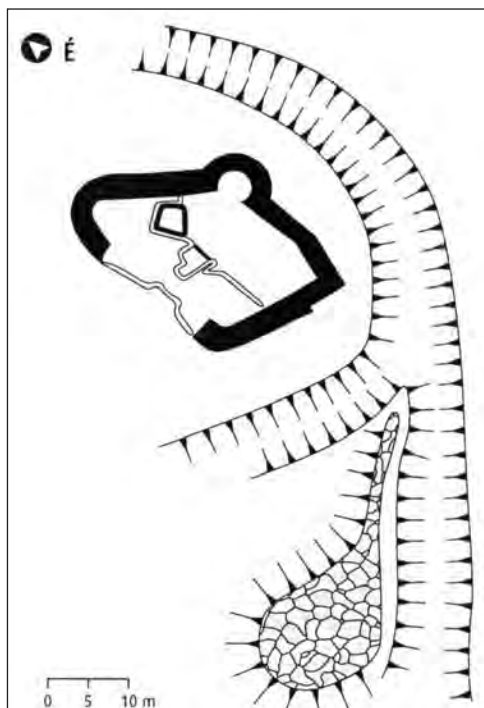
1.

2.

3.

5.

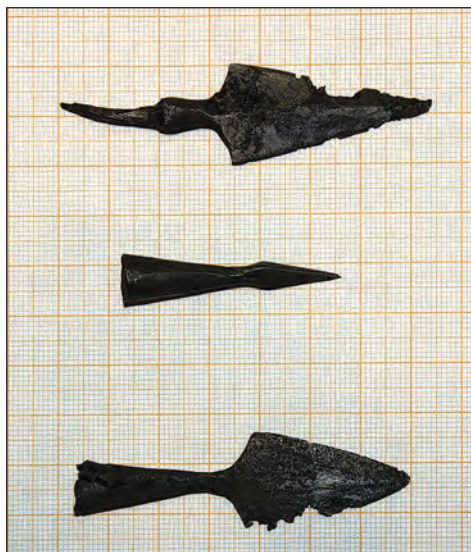
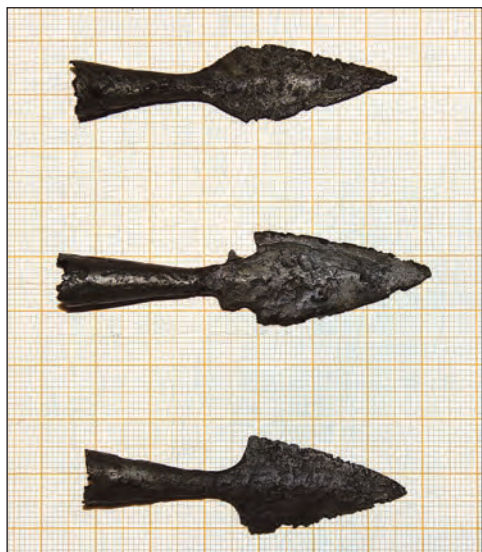

4.

6.

7. a-c